

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗБІРНИК

**НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

В и п у с к 39

**Кам'янець-Подільський
2024**

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

З-41

Рецензенти:

Алла ЯРОШЕНКО, доктор філософських наук, професор, Директор Навчально-наукового інституту молодіжної та сімейної політики і соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Юрій БРИНДІКОВ, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету;

Віннічук О.В., кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія:

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор; **Вайнола Р.Х.**, доктор педагогічних наук, професор; **Вержиховська О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Гевчук Н.С.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Кучинська І.О.**, доктор педагогічних наук, професор; **Мельник Л.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Мендерецький В.В.**, доктор педагогічних наук, професор; **Миронова С.П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Опалюк Т.Л.**, доктор педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Опалюк О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Рудзевич І.Л.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Співак В.І.**, кандидат психологічних наук, доцент.

Рекомендовано Вченою радою

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 4, від 25.04.2024 року)*

З-41 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / За ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 39. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2024. 228 с.

Електронна версія збірника доступна за покликанням:

URL: <https://zb-socped.kpnu.edu.ua>

До збірника увійшли наукові статті, де висвітлені актуальні питання теорії, історії та практики соціального захисту, досліджено методологічні засади соціальної допомоги у кризових ситуаціях, обґрунтовано корекційні та психологічні основи здійснення соціальної підтримки.

Збірник наукових праць адресовано фахівцям соціальної сфери та суміжних наук, докторантам та аспірантам, магістрантам і студентам, які навчаються за відповідним профілем, а також усім, кому небайдужа доля вразливих категорій населення.

Збірник зареєстрований рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 22.02.2024 № 44. Ідентифікатор медіа № R40-02510

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

ЗМІСТ

Вайнола Р.Х. Інноваційні технології в системі технологій соціальної роботи	7
Волошина Ю.О., Сербалюк Ю.В. Соціальний захист військовослужбовців: права та гарантії для учасників бойових дій та їх сімей	11
Гевчук Н.С., Андрійчук В.О. Соціальна підтримка та програми допомоги для сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах	17
Гевчук Н.С., Берник О.О. Міжнародний досвід налагодження соціального партнерства фахівцями соціальної сфери та можливості його використання у вітчизняній практиці	21
Гевчук Н.С., Лаборешних А.Д. Теоретичні аспекти роботи фахівця соціальної сфери з вразливими сім'ями	27
Гевчук Н.С., Рудницька В.В. Актуальність соціальних проєктів на місцевому рівні	32
Гевчук Н.С., Тернавський Д.В. Загальна характеристика проблем малозабезпечених сімей	35
Гевчук Н.С., Юстименко Ю.В. Етичні аспекти індивідуальної роботи з користувачами соціальних послуг	40
Голова Н.І. Адаптація осіб похилого віку до пенсійного періоду життя: соціально-психологічний аспект	47
Данилюк О.І., Віщак К.І. Соціально-економічний захист осіб похилого віку: європейський досвід	54
Данилюк О.І., Сухарчук М.В. Особливості соціального захисту учасників бойових дій: світові практики	60

Камбур А.В. Співпраця між професіоналами різних галузей в соціальній роботі під час кризових ситуацій	65
Костюшко Г.О., Чекалкіна О.М. Організація соціальної підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей: теоретичні засади	69
Котелевець А. М., Нохріна І. С. Волонтерська діяльність, як засіб формування соціальної успішності студентів	74
Лютий В.П. Методологічна готовність фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг людям з інвалідністю та їхнім сім'ям	79
Лякішева А.В., Смолянська Ю.В. Зміст, форми та методи первинної соціальної профілактики булінгу в учнівському середовищі	88
Лях Т.Л., Кузнєцов М.Л. Потреби людей похилого віку в умовах воєнного стану	94
Марціновська І.П., Касіян Н.Р. Особливості соціалізації дитини з розладами спектру аутизму в інклюзивному середовищі	98
Марціновська І.П., Присяжна Л.Р. Формування у дітей із розладами спектру аутизму когнітивних стратегій поведінки	104
Мельник Ж.В., Локтіонова С.О. Базові ознаки та функції державних інститутів у системі соціальної допомоги	108
Мельник Ж.В., Никонюк М.В. Впровадження цифрових інструментів у забезпеченні доступу до соціальних послуг сімей, які перебувають у СЖО	113
Мельник Л.П., Білий С.С. Проблеми працевлаштування молоді в сучасних умовах	117

Мельник Л.П., Дідюра С.І. Особливості надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах військового стану в Україні	123
Мельник Л.П., Лисак Б.В. Особливості потреб внутрішньо переміщених сімей.	128
Мельник Л.П., Чайковська О.М. Особливості формування соціальної компетентності у підлітків	131
Мельник О.С. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних методичних технологій навчання майбутніх фахівців соціономічної сфери	137
Мигун Б.О., Соляник М.Г. Особливості соціального патронажу людей похилого віку	141
Неїжпапа Л.С. Особливості медіакультури та медіаспоживання студентської молоді в сучасному інформаційному просторі	147
Овод Ю.В. Теоретико-методологічні аспекти соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб	152
Опалюк Т.Л., Андрющенко Ю.В. Формування мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями	159
Опалюк Т.Л., Цвинтарний Д.П. Роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави	166
Опалюк Т.Л., Цуркан Л.І. Особливості функції рівноваги у дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату	172
Опалюк О.М., Іщук А.О. Здатність до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення	178
Осіпова А.А., Сербалюк Ю.В. М. Річмонд – фундатор теорії і практики сучасної соціальної роботи.	184

Романов О.Г. Кібербулінг та його негативний вплив на соціалізацію підлітків	189
Сапіга С.В., Мочалова К.О. Соціальні послуги для сімей, в складі яких є особа з інвалідністю: стан та перспективи розвитку	195
Сербалюк Ю.В. Помічник ветерана: історичний досвід та сучасність.	199
Співак В.І. Історичний екскурс щодо вирішення питань надання суспільної допомоги людям з обмеженими функціональними можливостями	207
Спіріна Т.П., Дуля А.В. Діти учасників бойових дій як об'єкт соціально-педагогічної роботи	213
Харьківська Т.А. Особливості впровадження відновних практик в закладі освіти	217
Шевченко О.О. Локалізація програм міжнародної гуманітарної допомоги в Україні: проблеми та перспективи	222

Spivak V.I. A HISTORICAL EXCURSION ON SOLVING THE ISSUES OF PROVIDING PUBLIC ASSISTANCE TO PEOPLE WITH LIMITED FUNCTIONAL CAPABILITIES

Summary The article examines various historical aspects of providing social and pedagogical assistance to people, in particular to children with special psychophysical development. The issues of studying mercy and beneficence as cultural-historical prerequisites of social pedagogy and social work are considered in the historical-social and historical-pedagogical studies of modern domestic scientists during the four main stages of the history of the development of social assistance to people with developmental disabilities. The main problems associated with the integration of children with special needs into society are identified.

Key words: social assistance, a person with limited functional capabilities, disability, citizens with special needs, social work, developmental disabilities, integration.

УДК 364.4:355.1-058.65-055.62

Тетяна СПІРИНА,
к.п.н., доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
t.spirina@kubg.edu.ua

Аліна ДУЛЯ,
доктор філософії за спеціальністю Соціальна робота,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
a.dulia@kubg.edu.ua

**ДІТИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ**

Спіріна Т.П., Дуля А.В. Діти учасників бойових дій як об'єкт соціально-педагогічної роботи. Повномасштабне вторгнення росії в Україну зумовило необхідність посилення надання термінової соціально-педагогічної підтримки як окремим громадянам, так і цілим соціальним групам. Найбільшого психосоціального навантаження зазнають діти учасників бойових дій. Адже вразливість й незрілість дитячої психіки, недостатність життєвого досвіду зумовлюють у них відчуття безпорадності, тривоги, високу ймовірність виникнення стресових розладів і відхилень у поведінці, погіршення емоційного стану, що впливає на здоров'я, життєдіяльність, виховання, соціалізацію, успішність у навчанні й взаємодію з оточенням.

Ключові слова: безпечне середовище, діти учасників бойових дій, соціально-педагогічна робота, соціальна підтримка, соціальний працівник, учасники бойових дій.

Вступ. Сім'ї учасників бойових дій відноситься до особливо вразливих категорій населення в умовах війни, адже саме родини наших захисників

постійно перебувають у стані напруженого очікування фронтних новин та тривоги за життя й здоров'я рідних, які воюють [5].

Важливу роль у налагодженні нормальної життєдіяльності дітей учасників бойових дій, створення безпечного фізичного та соціального середовища їх розвитку й формування життєстійкості виконує соціальний працівник, який може вплинути на формування та розвиток гуманних, морально і фізично здорових відносин у соціальному середовищі, сім'ї, сімейно-сусідському оточенні, між дорослими та дітьми [10].

Мета статті. Кожна дитина по-різному переживає участь батьків у смертельно небезпечних діях, а тому їм необхідна спеціалізована соціально-педагогічна підтримка, що і спонукало нас до вивчення даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації соціально-педагогічної роботи з батьками для підтримки своїх дітей у воєнний період розглядали М. Лехолетова, Т. Лях, Т. Спіріна [6]; питання соціальної підтримки недержавними організаціями сімей учасників бойових дій вивчала А. Дуля [3], потенціал сімейної психотерапії у процесі здійснення реабілітації сімей учасників бойових дій досліджував Ю. Бриндіков; проблема соціально-психологічного супроводу дітей учасників АТО в умовах закладу загальної середньої освіти є предметом дослідження Л. Грицик; досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту вивчали І. Корнієнко, І. Лісовецька, Ю. Луценко, Д. Романовська.

Результати дослідження Україна, яка впродовж останніх десяти років перебуває у стані війни з росією, переживає досить суттєві зміни в усіх сферах життєдіяльності населення. Найбільшого впливу негативних чинників зазнають учасники бойових дій, їхні родини, діти учасників бойових дій, парамедики, рятувальники, особи, які проживають на лініях зіткнення, на окупованих/деокупованих територіях, тобто ті, хто безпосередньо включені у військові дії та ті, хто щодня відчуває їхній вплив [5].

Оптимальні чинники задля розвитку й соціальної адаптації дітей визначає позитивна спрямованість життєдіяльності сімей учасників бойових дій, як от: мотивація до забезпечення соціального добробуту сім'ї, емоційна задоволеність приналежністю до конкретної родини, адаптаційний потенціал та проактивна позиція сім'ї щодо самостійного ефективного вирішення проблемних ситуацій, ґрунтуючись на загальній позитивній сімейній соціалізованості [9].

Повномасштабне вторгнення, на превеликий жаль, унеможливило організацію якісної, ефективної життєдіяльності сімей учасників бойових дій. Через відсутність в учасників бойових дій можливостей повноцінно виконувати батьківські обов'язки, важливо зауважити, що їхні діти перебувають у складних життєвих умовах, які негативно впливають на стан здоров'я та розвиток.

На превеликий жаль, діти учасників бойових дій, дорослішають раніше ніж їхні однолітки, навчаючись долати стреси, життєві складнощі, проблемні ситуації. Вони більш відповідальні, дисципліновані, самостійні у прийнятті важливих рішень, швидше адаптуються до нових умов навколишнього

середовища. Важливим прикладом сімейного виховання дітей учасників бойових дій є моделі поведінки та соціокультурна діяльність їх батьків [6].

Водночас, І. Музиченко та І. Ткачук зазначають, що загроза життю, фізичному здоров'ю; інтенсивність та тривалість негативних впливів; відсутність соціальної підтримки, допомоги й контролю над ситуацією; брак життєвого досвіду, визначають специфічні реакції дітей учасників бойових дій на стресові ситуації [7].

На думку Я. Овсянікової, проживання дитиною стресової ситуації підсилює таку зміну особистості, коли ймовірність небажаної моделі поведінки, як форми захисту від емоційно складних переживань, значно збільшується [8].

Довготривалі психосоціальні проблеми, які ускладнюються «вторинним стресом», викликає у дітей учасників бойових дій наявний досвід травматизації. Вторинний стрес додає труднощів та гальмує процес соціальної адаптації дітей до нових умов навколишнього середовища, негативно впливає на комунікацію з ровесниками.

Вчені визначають такі типи поведінки дітей учасників бойових дій у стресових ситуаціях: інтерналізована та екстерналізована поведінка [7].

Вивчаючи особливості впливу стресу на дітей учасників бойових дій, варто зауважити, що психологічні захисні механізми у них включається автоматично та є неусвідомленим способом збереження психосоціальної рівноваги у складній життєвій ситуації. Можемо окреслити типові захисні реакції у дітей учасників бойових дій: відмова, емансипація, імітація, компенсація, опозиція, регресія, сублімація [2].

Наукові розвідки зарубіжних дослідників підтвердили, що постійне перебування дитини під впливом стресу проковує негативні наслідки, які заважатимуть у майбутньому дитині реалізуватися у особистісній, професійній та соціальній сферах [4].

Отже, дітям учасників бойових дій важлива реальна підтримка найближчого оточення, завдяки якій вони можуть самі подолати неважкий стрес. При відсутності дієвої соціально-педагогічної підтримки, у них спостерігається зниження адаптаційного потенціалу, формування й розвиток поведінки, яка відхиляється від соціально прийнятих норм, з'являються депресивні настрої та психопатологічні розлади [10].

Вітчизняні вчені наголошують, що можливість психічних розладів у підлітків та дорослих підвищується через травмуючі фактори, які відбулися у дитинстві. Порушення індивідуального розвитку, подружніх, батьківських, міжособистісних взаємостосунків у дорослому віці можуть викликати довготривалі травми [1].

Аналіз поведінкових реакцій, сприятиме визначенню найсприятливіших форм, методів, засобів роботи з дітьми учасників бойових дій, які знаходяться у стресових обставинах, адже їхні батьки перебувають у зоні бойових дій.

Найбільш прийнятною із визначених поведінкових стратегій у дітей учасників бойових дій, на думку І. Редько, є компенсація. Оскільки, саме при

компенсації, дітям легше долати негативні обставини без допомоги зі сторони та затрат особистих зусиль [11].

Висновки. Діти учасників бойових дій є однією із категорій осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Специфіка їхньої життєдіяльності, всебічного розвитку обумовлюється важливим фактором: служба в збройних силах України батьків чи одного з них. Проблеми, з якими зіштовхуються діти учасників бойових дій, варто вирішувати за участі соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent

2. Бриндіков Ю. Л. Потенціал сімейної психотерапії у процесі здійснення реабілітації сімей військовослужбовців-учасників бойових дій. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології* : зб. наук. праць / гол. ред. І. І. Доброскок. Переяслав-Хмельницький : Я. М. Домбровська, 2018. Вип. 7/1. С. 84–97.

3. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції : дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 231 – соціальна робота. Київ, 2023. 355 с.

4. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

5. Ластовицька М. М., Сенчук В. І., Олексюк Н. С. Соціальний захист дітей військовослужбовців Збройних Сил України. *Modern research in world science* : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2022. С. 938–941. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-29-31-10-2022-lviv-ukrayina-arhiv/> (дата доступу: 05.02.2024).

6. Лях Т. Л., Лехолетова М. М., Спіріна Т. П., Петрович В. С. Соціально-педагогічна робота з батьками для підтримки ними дітей у воєнний період. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. №2. С. 24–30

7. Музиченко І. В., Ткачук І. І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. Київ, 2017. 88 с.

8. Овсяннікова Я. О. Психологічна допомога дітям, які пережили психічну травму внаслідок надзвичайної ситуації. *Право і Безпека*. 2012. № 1. С. 317–321. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2142/> (дата доступу: 05.02.2024).

9. Олексюк Н. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України : монографія. Київ : Слово, 2011. С. 150–158.

10. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник / за ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Буря О. Д., 2022. 144 с.

11. Редько І. С. Психологічні особливості поведінки дітей, які пережили психотравмуючу подію. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в*

антитерористичній операції : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. у 2 ч. Ч. 2. Київ, 2016. С. 130–133.

Spirina T.P., Dulia A.V. CHILDREN OF COMBATANTS AS AN OBJECT OF SOCIO-PEDAGOGICAL WORK

Summary. The full-scale invasion of Russia into Ukraine made it necessary to strengthen the provision of urgent socio-pedagogical support to both individual citizens and entire social groups. Children of combatants experience the greatest psychosocial burden. After all, the vulnerability and immaturity of the children's psyche, the lack of life experience led to a feeling of helplessness, anxiety, a high probability of the occurrence of stress disorders and deviations in behavior, deterioration of the emotional state, which affects health, life activities, education, socialization, academic success and interaction with the environment.

Key words: safe environment, children, children of combatants, socio-pedagogical work, social support, social worker, combatants.

УДК 373/378.013.42:316.485

Тетяна ХАРЬКІВСЬКА,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
t.kharkivska.asp@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНИХ ПРАКТИК В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Харківська Т.А. Особливості впровадження відновних практик в закладі освіти. У статті розглядаються відновні практики, як один із ефективних інструментів для запобігання та вирішення конфліктів без застосування насильства або сили. Тема профілактики конфліктів та проявів агресивної поведінки серед здобувачів освіти залишається серйозною та вкрай актуальною проблемою. Відновні практики можуть бути ключовим засобом зміни культури взаємодії в закладі освіти та колективі.

Впровадження відновних практик в заклад освіти спрямоване на розвиток ключових соціальних навичок учнів та учениць, таких як емпатія, співпраця, вирішення конфліктів та конструктивне спілкування, що є актуальним для успішної адаптації у сучасному суспільстві, коли спостерігається підвищений рівень агресії в суспільстві.

Окрім соціальних навичок, відновні практики надають учням та ученицям навички та вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом, які вони можуть використовувати в майбутньому у різних сферах існування, включаючи сімейне, професійне та громадське життя.

У статті, обґрунтовуються способи та методи впровадження відновних практик в заклад освіти, що дасть змогу зменшити прояви конфліктної поведінки

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Наукове видання

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 39

Електронне видання

Матеріали подані мовою оригіналу.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

*Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за
підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних
даних, власних імен та інших відомостей.*

Підписано до друку 26.04.2024 р.

Ум.друк. арк. 13,25 Зам. 123

Видавець Ковальчук О.В.

32315, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,

вул. Васильєва, 13, корп. А, 37.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7057 від 30.03.2023 р.